

A létigét tartalmazó kétigés konstrukciók negatív polaritásának motivációi¹

A tanulmány a *van/lesz/nincs* PN_Q V_{CONJ} kétigés konstrukciók (pl. *nincs mit mondjak*) negatív polaritásának a motivációját vizsgálja. A szerkezetben a felszólító-kötő mód (a terminusra I. Ladányi 2017: 567–569) megjelenése az *el kell menjek* konstrukcióhoz hasonlóan a deontikus kontextussal is magyarázható (vö. Kiefer 2005), ahol a szükségesség (például a valamilyen elvárásból fakadó szükségesség) motiválja a kötőmód megjelenését.

A kétigés szerkezeteket az MNSZ2 korpuszadatain vizsgálok, a kontextus lekérdezéséhez a lehető legnagyobb elérhető szövegelőzményt használva.²

A korpuszvizsgálat során feltűnő volt, hogy a negatív konstruálás (*nincs mit mondjak* vs. *van mit mondjak*) erősen felülreprezentált (73%), amit szintén a deontikus kontextussal, az abban működő erődinamikai interakció sajátosságaival lehet magyarázni. Deontikus kontextus kétféle módon léphet fel: interperszonális viszonyban a szereplők között működik egy (jellemzően pozitív) elvárásrendszer; narratív szövegekben pedig a deontikus kontextus a koherenciateremtésben vesz részt. A deontikus modalitást (Pelyvás 2013 alapján) erődinamikai modellben értelmezem, és ezt a megközelítést kiterjesztem a deontikus kontextusra. A konstrukció azonosíthatóvá teszi az erődinamikai működést, de annak szereplői nem jelölhetők ki pontosan, általában csak az agonista dolgozódik ki a közvetlen hatókör részeként.

Kulcsszavak: kétigés konstrukció, erődinamika, polaritás, deontikus kontextus

1. Bevezetés

Az erődinamika viszonyainak a nyelvészeti kidolgozása az elemi mondat eseményszerkezetére vonatkozóan Talmy (2000) nevéhez köthető, az elméletet elsősorban fizikai tárgyak egymáshoz való viszonyának modellálására alkotta meg. A deontikus viszonyra absztrahált módon lehet vonatkoztatni az erődinamikai jelleget, a jelenet szereplői közötti hierarchikus viszonyal összefüggő elvárást (amely kényszerítő vagy engedélyező aktusként része a jelentésnek) az absztrakt erődinamika jellemzi (Pelyvás 2013). Az erődinamikai modell dinamikus szerkezetben teszi ábrázolhatóvá a jelenet szereplőinek erőinterakcióját. Az interakció a folyamattípus előhívása által akkor is feldolgozódik, ha nincs minden szereplő expliciten megjelenítve az elemi mondatban. Talmy rendszerében az agonista az az erőforrás, akinek a kiindulópontjából fel van dolgozva az energetikai interakció. A másik szereplő, aki szintén résztvevője az energetikai interakciónak: az antagonista.

¹ Az Információs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

² Ez körülbelül 170-200 szavas kontextust jelent.

A *van/lesz/nincs* PN_Q V_{CONJ}³ konstrukciót eseményt kifejező konstrukcióként értelmezem, tehát a szerkezet jelentése integrált erődinamikai viszonyként modellálható. A kétigés konstrukciós sémában az erőforrás, az energetikai interakció és az antagonista nem jelölhető ki egyértelműen, mert forgatókönyvi sémákhoz, illetve a közös tudáshoz kötődően a háttérben is működtetnek erődinamikai folyamatokat, amelyek motiválják a konstrukció alkalmazását. A felszólító-kötőmód azonban az erődinamikai viszonyokat nyelvileg is reprezentálttá teszi a *van/lesz/nincs* PN_Q V_{CONJ} konstrukció esetében. A háttérben elvárásrendszer működik, amelyet deontikus kontextusként értelmezek (vö. Kiefer 2005: 60–62).

Az erődinamikai megközelítést a deontikus szituációkra sikerrel alkalmazta Sweetser (1990), a magyar deontikus segédigékkel kapcsolatban pedig Pelyvás (2013). Az erődinamikával, a deontikus kontextussal szemantikailag motiválható a kötőmód megjelenése a potenciális cselekvést jelölő igealakban. A deontikus kontextus úgy is működhet, hogy a megnyilatkozásban nem fordulnak elő deontikus jelentésű nyelvi elemek, és maga a deontikus kontextus csupán a résztvevők mentális világában, egy forgatókönyvi séma részeként aktiválódik, és ez ösztönzi a megnyilatkozót a deontikus kontextusra való reflektálásra.

2. A negatív konstruálás és a deontikus kontextus viszonya

A korpuszadatokban erősen felülreprezentált a negatív konstrukciótípus (I. Szlávich 2018); ezzel kapcsolatban feltártam, hogy a deontikus kontextus motiválja a negatív konstruálást. Az MNSZ2 szövegtörzs keresőfelületén csak korlátozott terjedelmű szöveggörnyezet hívható elő, így a példaanyagot úgy kellett kiválogatni, hogy a körülbelül bekezdésnyi szövegmennyiség tartalmazzon elég információt ahhoz, hogy a kétigés konstrukció használatának a motivációját értelmezni lehessen. A vizsgálat során kiderült, hogy az interperszonális, dialogikus szövegekben előforduló konstrukciók esetében jellemző az, hogy a résztvevők viszonyában működik egy olyan elvárásrendszer, amelyből a potenciális folyamat mint szükségszerűség következik. A narratív szövegeknél azonban a deontikus kontextus a koherenciateremtésben vesz részt, tehát (jellemzően) nem az interperszonális viszonyok alakításában működik.

A deontikus kontextus úgy jön létre, hogy a résztvevők (és/vagy más szereplők) viszonyában valamilyen (elven, értékrenden, szabályozáson stb. alapuló) elvárásrendszer működik, amely kényszerítően hat egy potenciális cselekvőre. A potenciális cselekvő nyugalmi állapotának az felel meg, hogy nem hajtja végre a potenciális cselekvést, vagyis a kényszerítő erőnek bizonyos mértékben ellenáll (vö. Pelyvás 2013). A kérdezés beszédaktusában például az a forgatókönyvi séma, hogy a kérdező valamilyen választ vár el a beszélőtárustól. A kérdezés a forgatókönyvi sémát a befogadói oldalon is beindító kezdeményezés. Ennek a kérdező az aktív szereplője, aki a folyamatot kontrollálja, és azt feltételezi, hogy a beszélőtárs képes a verbális válasz megadására.

A viszony az erődinamika alapján aszimmetrikus, az elvárás a kérdező oldalán képződik meg, és a beszélőtárs cselekvésére (a verbális válasz megadására) irányul. A verbális válasz megadásával a válaszadó együttműködik ebben az erődinamikai interakcióban, ezzel az aktív forgatókönyvi séma alapértelmezés szerint megvalósul. Az alapértelmezésnek felel meg

³ PN_Q: kérdő alakú névmás; V_{CONJ}: felszólító-kötő módú igealak.

az, hogy ilyenkor általában nincs metapragmatikai jelzés ('én most megadom a választ' funkcióban), amely reflektál az elvárásnak való megfelelésre. Ha azonban nem történik meg a válaszadás az elvárásnak megfelelően, akkor a normától való eltéréssel, ennek megfelelően nagyobb fokú reflektáltsággal számolhatunk.

(1a) És egyébként mi a véleményük erről a sztrájkról?

(1b) Hát nem tudom, én igazándiból *nincs mit mondjak*, igazán én nem látom át.

A kérdező (1a) tehát azt feltételezi, hogy az adott információ – vagy jelen esetben: vélemény – birtokában van a kérdezett személy, és ezt az információt meg is fogja adni. Ezt tekintem az elvárásrendszer pozitív működésének, pozitív kontextusnak. A válaszadó (1b) a kétigés szerkezettel fejezi ki, reflexíven viszonyulva a saját válaszadói szerepéhez, hogy nem valósítja meg a vélemény kifejtését, és ezt a helyzet átlátásának hiányával indokolja is, tehát a pozitívan megkonstruálódó elvárásrendszerhez (vö. 'van véleménye, van mit mondjon') nem illeszkedik az (1b) forduló lépése, amely elhárítja a vélemény kifejtését. Azt, hogy nem áll fenn a pozitív kontextus, hogy a válaszadót a kompetencia hiánya meggátolja az elvárásoknak való megfelelésben, metapragmatikai jelzések sora teszi érzékelhetővé. Beszélői bizonytalanságot jelölő kifejezések – (vö. *hedge, mitigator*; a magyarban „tompító diskurzusjelölők”, Dér 2016: 85) *hát nem tudom; igazándiból; igazán én nem látom át* – érzékeltetik az aktív válaszadói szerep elhárításának problematikuságát, a válaszadó negatív önkonstruálását.

A negatív konstruálás tehát azzal magyarázható, hogy működik egy elvárásrendszer a résztvevők között a diskurzus mentális világában (l. Tátrai 2019). Az elvárások jellemzően pozitívak, ez tekinthető alapértelmezés szerinti polaritásnak (l. Osgood 1980, Szilágyi 1996). A negatív elvárás szemantikailag komplexebb, mert feltételezi a pozitív pólus megképződését; a negatív elvárásoknál inferenciával zárjuk ki a lehetséges pozitív kimeneteket (vö. Kugler 2015). A szerkezet kontextusában tehát működik erődinamikai viszony, a pozitív elvárásrendszerre adott válaszként konstruálódik meg az, hogy nem áll fenn az implikált pozitív kontextus.

A (2) a negatív konstruálás példája:

(2a) [...] Nem fél tőlem?

(2b) Nem félek, *nincs miért féljek* a nőktől. Ami jó történt velem egész életemben, azt mindig a nőknek köszönhettem.

(2c) Maga az első.

A (2) diskurzusrészlet a kérdés negatív megkonstruálását szemlélteti, és az (1) példához hasonlóan interperszonális jelenetben valósul meg. A (2a) megnyilatkozója a korábbi tapasztalatai alapján azt feltételezi, hogy a beszélőtárs félni fog tőle, de bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az ellenkezője a valószínűbb, ezzel magyarázható, hogy negatív formájú a kérdés. A (2b) a valószínűsítést megerősíti a szerkezet megismétlésével – a magyarban az a megszokott, hogy tagadó kérdésre adott válaszban az egyetértés külön nincs explicitté téve (vö. *Igen, nem félek* 'így van / igaza van'). Az elvárásrendszer működésének a jelenlétét igazolja az is, hogy a nő úgy folytatja (2c), hogy *maga az első*, tehát a korábbi tapasztalatai alapján is következtetett a sematizált pozitív kontextusra, a félelem meglétére. A (2c) válasszal a partner

tudomására is hozza, hogy a (2a) kérdéssel kifejezett meglepődést ('bizonyos jelekből arra következtet, hogy tapasztalataitól eltérően a partner nem fél') a helyzet szokatlansága indokolja. A szerkezet a metapragmatikai tudatosság magas fokára utal: a megnyilatkozó a beszélőtárs elvárt mentális folyamataira reflektál (vö. Tátrai 2011: 119–125, 2017: 1045–1057).

Az ilyen típusú közvetlen pozitív kontextus azonban csak interperszonális kommunikációban valósulhat meg, ezért a dialogikus szövegek, pl. interjúk szolgáltatnak ehhez nyelvi anyagot. Az MNSZ2-nek azonban csak két,⁴ a diskurzustípus szempontjából alulreprezentált alkorpusza tartalmaz ilyen szövegeket.

A narratív diskurzusokban perspektivikusan áthelyeződik a pozitív kontextus, hiszen nem primer módon van jelen, hanem következtetési, sémaaktiválási módokon fér hozzá a megnyilatkozó.

- (3) Az illuzionista egy hajón dolgozott. Minden héten tartott egy bemutatót. Az egyetlen probléma a kapitány papagája volt, aki műsor közben bekiabált és elárulta a titkokat. Az illuzionistát bosszantotta, de *nem volt mit tegyen*.

A (3) példában az erődinamika a koherenciaképzésben kap szerepet. Olyan aktivált sémákat mozgósítunk a szöveg befogadjaként, amelyek szerint az lenne észszerű, ha az illuzionista valamilyen módon megszüntetné a bosszantás forrását (pl. meg kellene szabadulnia a madártól – ezt azonban nem teheti meg, mert a papagáj a kapitányé). A koherenciaképzésben úgy vesznek részt ezek az erődinamikai mintázatok, hogy a szöveg a befogadó feltételezett elvárására is reflektál: a *de* konvencionálisan jelöli, hogy az első tagmondat implikált következményeivel kell dolgoznia az értelmezőnek, és ezt neki kell kikövetkeztetnie.

3. A pozitív konstruálás és a lehetséges deontikus kontextus viszonya

A pozitív konstruálás a kétigés létigei konstrukciónál azért ritkább, mert az ilyen konstrukciók negatív kontextust feltételeznek a háttérben, és a negatív kontextus csak inferenciával érhető el, így ekkor bonyolultabb konstruálási folyamat eredményeként valósulhat meg. Az észlelet mindig pozitív (l. Szilágyi 1996), és az észlelet a legsematikusabb háttértudás, amelynek sémakénti működése egy elvárásrendszer létrehozásában részt vehet. A negatív várakozás, illetve elvárás ('valami nem lesz, ne legyen') nem észleletalapú, hanem komplexebb mentális munkát igényel, mivel a lehetőség elgondolását, de nem teljesülését, kizárását jelenti. Így ebben az esetben mind a fogalmi, mind a nyelvi megkonstruálás bonyolultabb, illetve a megértés is nehezebb, mint az alapértelmezés szerinti pozitív konstruálás esetében (l. Osgood 1980).

A kétigés létigei konstrukciók pozitív megvalósulásainak alulreprezentáltsága igazolja a többlépcsős elvárásrendszer működését, a deontikus kontextus komplexitását.

- (4) Én rájuk még sohasem árulkodtam, **pedig** nekem is *lett volna mit mondjak*. Például, hogy reggel nem tettek nekem tízóráira almát, pedig azt úgy szokás.

⁴ A személyes és a beszélt nyelvi alkorpuszok.

A szöveg befogadójában aktiválódik az ÁRULKODÁS folyamattípusához kapcsolódó tudás (forgatókönyvi) sémája: hogy valaki, tipikusan gyerek, birtokában van olyan információnak, amely szerint valaki a hierarchiában felettük álló személy szerint elítélendő cselekedett, és ezt az információt a hatalmi személy tudomására hozza. A folyamatot a megnyilatkozó nem állítja, hanem tagadja: 'nem történt meg' (az alapértelmezett pozitív polaritás felülírásával és kiterjesztésével: *sohasem*; I. Imrényi 2017). A NEM ÁRULKODÁS-sal kapcsolatos tudás hasonló szerkezettel rendelkezik, mint az állító, de szemantikailag komplexebb. A befogadó erre a tudásra támaszkodva végez következtetést arra vonatkozóan, hogy miért nem következett be az esemény. A *sohasem árulkodtam* kifejezést alapul véve például az lehet a potenciális ok, hogy nem volt olyan információja, amit elárulhatott volna (a hierarchiában felette álló személy(ek)nek, pl. a szülő(k)nek). Az így (inferenciával) létrehozott negatív várakozás érvénytelenítését teszi explicitté a *pedig* kötőszó. A kétigés (állító) konstrukció szerepe a negatív várakozással nehezen összeegyeztethető állítás kifejtése (*lett volna mit mondjak* – bár a grammatikai múlt idő és a feltételes mód együttállása nyelvilleg is utal arra, hogy az esemény nem valósult meg, a konstrukciót mégis pozitívnak tekintem a MONDANIVALÓ megléte és a pozitív konstruálás miatt; a negatív konstruálásra lásd: *nem lett volna mit mondjak*).

- (5) Ha az Index Fórumon kívüli dolgokra gondolsz, akkor **sajnos** nem segíthetek, magadnak kell kutatnod, ha érdekel. Biztatni tudlak persze, *van mit megtalálj*.

Az (5) példa interperszonális, fórumból származó adat. Feltételezhetően az a kontextus, hogy egy fórumozó segítséget kér valaminek a felkutatásához egy másik fórumozótól (ez nem visszafejthető a korpuszban). A fórumozó a segítségadást elutasítja, az igealakban a *-het* jelzi, hogy erre valamilyen okból nincs meg a lehetősége. A koherenciaképzés ebben az esetben úgy működik, hogy mivel nincs kidolgozva, hogy mi az oka annak, hogy a segítségnyújtás nem lehetséges, az értelmezőnek következtetéseket kell végeznie erre vonatkozóan. Következtethet arra, hogy a kutatás sikere kétséges, nehéz vagy nem lehet találatot remélni. Az így elérhető negatív kontextust számolja fel a biztatás, a *van mit megtalálj* állítás.

- (6) Egy rövidre szabott hétvégén is rengeteg képet adtak ki! Ezért aztán ezen a mai nagyon melegnek ígérkező napon (lehet, hogy hazai csúcs lesz!!) *van miből csemegézzetek!*

A (6) példa esetében a pozitív konstruálást nem a negatív megképződése és annak utólagos érvénytelenítése magyarázza, mint az eddig tárgyalt adatokban, hanem a pozitív póluson maradván annak továbbépülése, az értékbeli kongruencia fenntartása. A korábbi tapasztalat az, hogy sok kép volt, és ebből arra lehet következtetni, hogy most még több kép lesz, ráadásul a megnyilatkozó azt jósolja, hogy előfordulhat valamilyen rekorddöntés is. A *van miből csemegézzetek* konstrukció arra utalhat, hogy az említett *sok képet* érdemes lesz nézegetni. Az esemény bekövetkezése (a hazai csúcs megvalósulása, illetve hogy sok kép lesz) potenciális, ahogyan erre a *lehet* ige is utal, ezért a csemegézésnek a mennyiségből adódó lehetősége is megnyilatkozó következtetés eredménye. A nagyfokú bizonyosságot jelzi a *van* igealak.

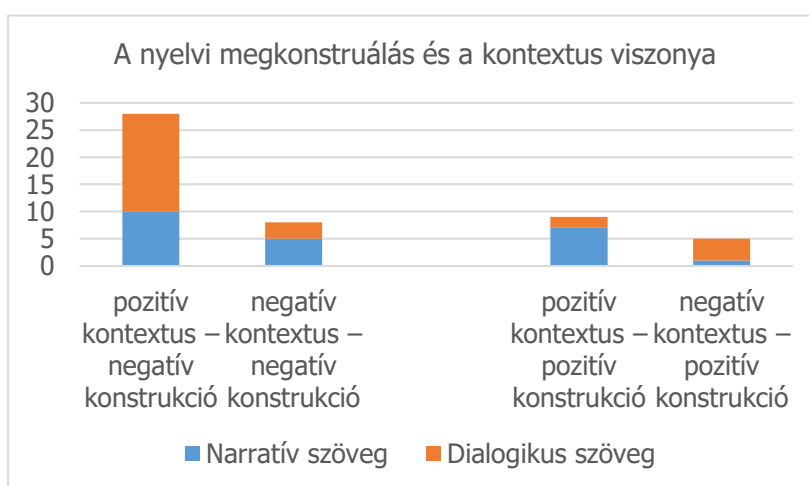
Előfordul, hogy az inferencia többlépcsős:

- (7) Rohadtul unatkozok! És nem azért, mert *nincs mit csináljak*, hanem azért, mert amit csinálni kéne ahhoz rohadtul nincs kedvem! Más elfoglaltságra vágyom!

A (7) második mondatában a megnyilatkozó az unatkozásának okával kapcsolatos lehetséges befogadói következtetéseket alkot meg, és ezeket cáfolja, szembeállítja a tényekkel (*nem azért, mert* [hipotetikus ok], *hanem azért, mert* [tényleges ok]). Az unatkozás és a *nincs mit csináljak* úgy kapcsolódik össze, hogy az unatkozás tipikus oka (a tétlenség) egy kedvezőtlen, az elvárásoknak nem megfelelő állapotként van megjelenítve, tehát az optimális *van mint csináljak*-hoz képest alkalmas az unatkozás mentális állapotának negatív értékelését kifejezni. A *nem azért, mert nincs mit csináljak* negatív konstrukció a tagadás tagadása révén valójában tehát pozitív értelmű ('van mit csináljak'). A deontikus kontextusban ('kell vmit csináljak'; *amit csinálni kéne*) megjelenő *amit* vonatkozó névmás koreferens a *nincs mit csináljak* konstrukció halmazként feldolgozható kérdő alakú névmásával, ami által hat a kötőmódú ige megjelenésére.

4. Kontextusvizsgálat nagyobb mintán

Az MNSZ2 szövegtörzsben reguláris kifejezések segítségével lekértem az összes *van/lesz/nincs* PN_Q V_{CONJ} sémájú adatot, majd azokból egy 100 elemű véletlen mintát vételeztem. A megjelenítési beállításokat úgy módosítottam, hogy a lehető legnagyobb (kb. 170-200 szavas) kontextust mutassa. Ezután egy manuális szűrés következett, amelynek során töröltem a lírai szövegeket,⁵ az ismétlődéseket és azokat az adatokat, amelyeknél a konkordanciában maximálisan lekérhető kontextus sem adott elég támpontot az értelmezéshez. Végül egy 50 elemszámú mintán dolgoztam, amelyből 23 narratív jellegű, 27 pedig interperszonális szöveg része volt. Ebben a mintában az előző alpontokban bemutatott elemzés segítségével vizsgáltam a deontikus kontextus meglétét, valamint azt, hogy a konstrukció pozitív vagy negatív kontextusra reflektál-e.

1. ábra. A nyelvi megkonstruálás és a kontextus viszonya

⁵ A szépirodalom alkorpust nem zártam ki a keresésből, de a szépirodalmi lírai műveket, az amatőr verseket, illetve dalszövegeket nem vettem figyelembe.

Az 1. ábrán látható, hogy a negatív konstruálás az 50 elemszámú mintán is kiemelkedően nagy arányban fordul elő (I. az első két oszlopot). Az inferencia iránya a legtöbb esetben a pozitív kontextus kiindulópontjából negatív következtetés, az elemszám a narratív szövegeknél 10, a dialogikus szövegeknél 18, ami egy ekkora elemszámú minta esetében nagy arányokat jelent. A kontextus pólusánál nem a nyelvi megkonstruálásnak a polaritását (azaz hogy állító vagy tagadó mondatokat tartalmaz-e az előzmény), hanem az implikált jelentést vettem figyelembe.

- (8) [szituáció: fórumon megosztotta valaki, hogy befogadott egy menhelyi kutyát (ti. Dínót), és mesélt az új szituációról – erre több reakció is érkezett, a fórumhozzászólásban a téma megnevezése után következett az ahhoz kapcsolódó mondanivaló]
Dínó: örülök! Végre *van kihez/kikhez ragaszkodjon*, naná, hogy egyedül egy lépést sem akar tenni!

A (8) példánál az előzményszövegek pozitív konstrukciókat, állító mondatokat tartalmaztak, a válaszreakció (*végre van kihez/kikhez ragaszkodjon*) azonban az előfeltevés szerinti negatív kontextusra reflektál ('eddig nem volt kihez ragaszkodjon', vö. *végre*). Ezt emiatt a „negatív kontextus – pozitív konstrukció” kategóriájába tettem, és mivel fórumhozzászólás, az interperszonális szövegek közé soroltam be.

A negatív konstrukciók felülreprezentáltságát a pozitív pólus alapértelmezett volta motiválja. Ahogy alapértelmezés szerint a pozitív észlelet (azt észleljük, ami 'van') az alapbeállítás, analóg módon a (deontikus) kontextusban is az képződik meg alapértelmezésként, amit a megnyilatkozó (egyéni szándékának megfelelően vagy valamilyen társas norma szerint) elvár, és a legegyszerűbb feldolgozási módban ez a referenciális jelenet is pozitívan konstruálódik (pl. 'kötelező, szükséges'). Ehhez képest a negatívan megkonstruált elvárás (mi ne legyen, 'tilos, nem akart vagy nem engedélyezett') összetettebb, és kifejezése a formai megoldásokban is jelöltebb. A deontikus szituációkban kevésbé gyakori, hogy a megnyilatkozó azt jelenítse meg, amit nem vár el, tehát a referenciális jelenetre vonatkozóan az 'engedélyezett, elvárás, norma vagy szabály által nem gátolt' deontikus minőséget érvényesíti. Ebben az esetben is a pozitív konstruálás a könnyebben megérthető (pl. engedély arra, hogy a partner távozzon/maradjon), a negatív bonyolult és igen ritka (pl. engedély arra, hogy a partner ne távozzon / ne maradjon). Az engedélyadás relevanciáját ugyanis a mindennapi érintkezésben az engedélykérés, egy engedélyezést igénylő eseménnyel kapcsolatos szándék kinyilvánítása teremti meg.

Amikor a befogadó feldolgozza a diskurzusban a deontikus működést, és önmagát kényszerített szereplőként értelmezi ebben, akkor implicit műveletek esetén következtetést végez. Ezt a műveletet szintén a pozitív alapbeállítása irányítja: az alapértelmezés a pozitív elvárások azonosítására készíti (mi az elvárás). Az elvárt esemény pozitívan vagy negatívan is megkonstruálódhat. A felek erődinamikai interakciója többféleképpen alakulhat. Amikor a kényszerített szereplő a kinyilvánított/kikövetkeztetett elvárásnak megfelelően cselekszik, feltételezhető agonista és antagonistá viszonyában ellenállás a kötelezett oldaláról, de ez nem akadályozza az elvárt cselekvés teljesítését. Ha a feltételezett ellenállás nagy, és a partner a kényszerítő erőnek nem engedelmeskedik, akkor a referenciális jelenet megkonstruálása szempontjából ennek jellemző módjai vannak, ebben ellenállás esetén ellentétes polaritású konstruálást várunk:

- a) pozitív megkonstruált elvárás: 'a partner vmit tegyen; vmi legyen' →← nem teszi, az adott dolog nem lesz, ezt nyilvánítja ki nyelvi kifejezések segítségével;
- b) negatívan megkonstruált elvárás: 'a partner vmit ne tegyen; vmi ne legyen' →← teszi, az adott dolog lesz, ezt nyilvánítja ki nyelvi kifejezések segítségével.

A negatív konstruálás lehetséges előfordulása a negatív kontextusra reflektáló negatív konstrukció.

- (9) Húshagyó kedden, ha a kötelet átdobják a háztetőn, akkor nem férgesül meg a hús. – Ez egy igazi babona – mondja a pap. – Hogyhogy? – Mert ha át lehet dobni a kötelet, akkor már elfogyott a hús, **nincs mibe beleessen a féreg**.

A (9) példánál szintén többlépcsős inferencia tárható fel, azonban a közvetlen előzménye a kétigés konstrukciónak a 'hús elfogyása', amely negatív kontextusnak tekinthető ('nincs hús'), közvetlen következménye pedig az, hogy *nincs mibe beleessen a féreg*. Deontikus kontextust itt nem lehet megállapítani, hanem a körülményekből fakadó lehetőségek megértése megy végbe. A konstrukció egy potenciális esemény feltételeinek a hiányát állítja.

5. Összegzés

A *van/lesz/nincs* PN_Q V_{CONJ} típusú szerkezetekben a kötőmód megjelenését a deontikus kontextus indokolja. A korpuszadatok alapján ezeknél a szerkezeteknél a negatív konstruálás háromszor gyakrabban fordul elő, mint a pozitív – ennek a magyarázatát a háttérben meghúzódó elvárásrendszerben kerestem. Deontikus kontextus kétféle módon jelenhet meg: interperszonális viszonyban a szereplők között működik egy elvárásrendszer; narratív szövegekben pedig a deontikus kontextus a koherenciateremtésben vesz részt. A negatív konstrukciók felülreprezentáltságát a pozitív pólus alapértelmezett volta motiválja, illetve ezzel összefüggésben a pozitív konstruálás alulreprezentáltsága a negatív elvárásrendszer komplexitása miatt fordulhat elő.

Forrás

MNSZ2 = *Magyar nemzeti szövegtár 2*. clara.nytud.hu/mnsz2-dev

Hivatkozott szakirodalom

- Dér Csilla Ilona 2016. Tompító diskurzusjelölők használata az életkor függvényében spontán társalgásokban. In Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Generációk nyelve*. Budapest: ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter Nonprofit Kft – MSZT. 85–94.
- Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 664–760.
- Kiefer Ferenc 2005. *Lehetőség és szükségszerűség*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kugler Nóra 2015. *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Ladányi Mária 2017. Alaktan. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 501–660.

- Pelyvás Péter 2013. „Nekem most el kell menjek...”. A *kell* és az angol *must* konceptuális és grammatikai struktúrájáról. In Kugler Nóra – Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *A megismerés és az értelmezés konstrukciói. Tanulmányok Tolcsvai Nagy Gábor tiszteletére*. Budapest: Tinta Kiadó. 186–203.
- Sweetser, Eve 1990. *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Talmy, Leonard 2000. *Toward a Cognitive Semantics. Volume I. Concept Structuring Systems*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 899–1058.
- Tátrai Szilárd 2019. A kontextualizáció perspektivikussága és metapragmatikai reflektáltsága az elemi és az összetett mondatokban In Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Budapest: Eötvös József Collegium. 13–28.
- Oravecz Csaba – Várad Tamás – Sass Bálint 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In *Proceedings of LREC 2014*.
- Osgood, Charles E. 1980. *Lectures on language performance*. New York – Heidelberg – Berlin: Springer-Verlag.
- Szlávich Eszter 2018. *Nincs mit mondjak*. Egy konstrukció elemzése. *Ösvények 2018*: 55–71.
- Szilágyi N. Sándor 1996. *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács.

SZLÁVICH ESZTER
Eötvös Loránd Tudományegyetem
szlavicheszter@gmail.com